

Людський потенціал як ключовий детермінант конкурентоспроможності регіональної економіки

Зарічна О. В.¹, Бочко О. Ю.²

Опубліковано	Секція	УДК
20.12.2025	Економіка	330:331.5:332.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18039749>

Анотація. У статті досліджено людський потенціал як ключовий детермінант конкурентоспроможності регіональної економіки України в умовах трансформаційних змін та воєнних викликів. Обґрунтовано, що людський потенціал є багатовимірною соціально-економічною категорією, яка охоплює демографічні характеристики, рівень освіти, стан здоров'я, трудову активність і можливості професійної реалізації населення, та визначає здатність регіонів до економічного зростання й адаптації до криз.

На основі поєднання міжнародних індексів (HCI, HDI) і національних статистичних показників здійснено емпіричний аналіз стану людського потенціалу та економічної активності в Західному і Центральному регіонах України у 2021–2024 рр. Запропоновано інтегральний індекс конкурентоспроможності регіональної економіки, що базується на оцінці освітнього, трудового потенціалу та економічної активності. Результати розрахунків засвідчили вищу стійкість і адаптаційну спроможність Західного регіону, тоді як Центральний регіон зазнав глибших демографічних і структурних втрат унаслідок воєнних дій.

Виявлено ключові проблеми, що стримують конкурентоспроможність регіонів, зокрема міграційні втрати, скорочення освітнього контингенту, зниження підприємницької активності та недостатню узгодженість регіональної політики з потребами розвитку людського потенціалу. Обґрунтовано напрями регіональної політики, спрямовані на відновлення, збереження та ефективну економічну реалізацію людського потенціалу як основи підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки України.

Ключові слова: людський потенціал, регіональна економіка, конкурентоспроможність, економічна активність, інтегральний індекс конкурентоспроможності регіональної економіки, регіональний розвиток.

Human potential as a key determinant of regional economic competitiveness

Annotation. The article examines human potential as a key determinant of the competitiveness of Ukraine's regional economy in the context of transformational changes and military challenges. It is argued that human potential is a multidimensional socio-economic category that encompasses demographic characteristics, education level, health status, employment activity and professional opportunities of the population, and determines the ability of regions to grow economically and adapt to crises.

¹д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу та менеджменту ДВНЗ «Ужгородський національний університет», <http://orcid.org/0000-0002-2947-8732>

² Національний університет «Львівська політехніка» професор кафедри маркетингу і логістики Доктор економічних наук, професор, ORCID ID: 0000-0003-3422-4654

Based on a combination of international indices (HCI, HDI) and national statistical indicators, an empirical analysis of the state of human potential and economic activity in the Western and Central regions of Ukraine in 2021-2024 was carried out. An integrated index of regional economic competitiveness based on an assessment of educational and employment potential and economic activity has been proposed. The results of the calculations showed greater stability and adaptability in the Western region, while the Central region suffered deeper demographic and structural losses as a result of military action.

Key problems hindering the competitiveness of regions have been identified, in particular migration losses, a reduction in the educational contingent, a decline in entrepreneurial activity, and insufficient coordination of regional policy with the needs of human potential development. Strategic directions of regional politics, that will help to decrease the educed structural disproportions between regions and will help to form more proof model of renewal and increase of regional economy of Ukraine, are reasonable, where human potential will come forward as a key source of competitive edges and become basis of increase of competitiveness of regional economy of Ukraine.

Keywords: human potential, regional economy, competitiveness, economic activity, integral index of competitiveness of regional economy, regional development.

Вступ

В умовах трансформаційних змін, коли спостерігаються значні глобалізаційні процеси та інтенсивність розвитку конкуренції особливого значення набуває якість людського потенціалу як ключового чинника розвитку як економіки України загалом, так і окремо її регіонів. Регіони, які здатні ефективно формувати, утримувати та примножувати людський потенціал, створюють передумови для зміцнення своїх конкурентних позицій, залучення інвестицій і забезпечення сталого економічного зростання. З огляду на це, дослідження взаємозв'язку між людським потенціалом і конкурентоспроможністю регіональної економіки є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Теоретико-методологічним аспектам сутності людського потенціалу, його ролі у забезпеченні конкурентоспроможності національної та регіональної економіки присвячено значну кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Розвиток концепції людського капіталу, яку покладено в основу сучасних підходів до оцінювання економічної продуктивності, відображено у працях представників класичної школи людського капіталу - Т. Шульца та Г. Беккера, зокрема у фундаментальній праці Г. Беккера «Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education» (1993), де обґрунтовано вплив освіти, професійних навичок і продуктивності праці на економічне зростання [1]. Значний внесок у формування гуманітарно-орієнтованого підходу до трактування людського потенціалу зробив А. Сен, який у межах досліджень акцентує на важливості оцінювання можливостей розвитку людини, сформованих соціально-економічним середовищем [2]. На рівні регіональної конкурентоспроможності важливе місце займають дослідження М. Портера, у яких підкреслено значення якості робочої сили, інноваційності та інституційних умов для формування стійких регіональних переваг [3].

У сучасній українській науковій школі питання розвитку людського потенціалу розглядають також Л. Шаульська та О. Томчук, які досліджують людський потенціал як ключовий чинник соціально-економічного розвитку регіонів, визначаючи проблеми його функціонування та перспективні напрями підвищення конкурентоспроможності [4]. Карп'як М. О., Герман Л. Т. і Костишина А. І. наголошують на важливості збереження та нарощення людського потенціалу як передумови гармонізації та стабільності соціально-економічних систем [5]. Група дослідників - З.Я. Шацька, Є.В. Бірюков, Н.А. Казакова, А.С. Шолом, В. Липчук, Т. Степура, у своїх працях підкреслюють стратегічне

значення людських ресурсів, аналізують їхній вплив на економічну ситуацію, розкривають інструменти та імперативи політики розвитку людського потенціалу на регіональному й національному рівнях [6-9].

Водночас, в умовах воєнного стану людський потенціал зазнає суттєвих структурних трансформацій - масштабної міграції, втрати трудових ресурсів, зміни професійної структури зайнятості, а тому зумовлює необхідність подальших, поглиблених досліджень його впливу на розвиток регіональної економіки.

Метою наукової статті є виявлення механізмів впливу людського потенціалу на конкурентоспроможність регіональної економіки України та запропонувати практичні заходи для підвищення конкурентоспроможності через посилення людського потенціалу.

Для досягнення цієї мети визначені наступні завдання:

- теоретично визначити складові людського потенціалу, які найбільш суттєво впливають на конкурентоспроможність регіону;
- розглянути аспекти впливу людського потенціалу на економіку регіонів та держави загалом;
- здійснити огляд і класифікацію існуючих підходів до вимірювання людського потенціалу (НСІ, HDI, національні індикатори).
- провести оцінку на основі емпіричний аналіз стану людського потенціалу в Україні (використовуючи НСІ, HDI, дані ВВП, населення, зайнятість/безробіття, освіта та економічна активність).
- визначити проблеми і «врізки», що стримують конкурентоспроможність регіонів, запропонувати стратегічні напрями для регіонального розвитку.

Результати

Людський потенціал (human capital/людський капітал) займає центральне місце в сучасних теоріях економічного зростання і конкурентоспроможності. Інвестиції в освіту, здоров'я, професійні навички та мобільність робочої сили визначають продуктивність праці, здатність регіону адаптуватися до технологічних змін та привабливість для інвестицій. В умовах глобалізації і регіональної диференціації ресурсів, конкурентоспроможність регіону дедалі більше залежить від якості та кількості людського потенціалу. В колі наукових досліджень багатьох вчених, людський потенціал розглядається як сукупність знань, навичок, цінностей, творчих здібностей, професійної компетентності та стану здоров'я населення, що визначає його здатність до продуктивної діяльності. На відміну від людського капіталу, який зосереджується на економічній вигоді від інвестицій у людину, людський потенціал включає ширший соціально-економічний і культурний вимір. З цього аспекту основними елементами людського потенціалу стають:

- демографічна структура;
- якість життя та доступ до соціальних послуг;
- стан здоров'я та тривалість життя;
- освітній рівень та кваліфікація робочої сили;
- соціальна мобільність і можливості професійної реалізації;
- інноваційна активність населення.

Тобто, розвиток людського потенціалу є багатокомпонентним процесом, який потребує збалансованої регіональної економіки. Тоді, постає ключове питання: яким чином кількісні та якісні характеристики людського потенціалу визначають конкурентоспроможність та конкурентні позиції регіонів, і які політичні інструменти сприяють посиленню такого потенціалу.

Конкурентоспроможність регіону визначається його здатністю забезпечувати високий рівень продуктивності, інноваційності та привабливості для бізнесу й

населення. У цьому контексті людський потенціал виступає стратегічним ресурсом, який впливає на такі аспекти як:

Продуктивність та ефективність економічних процесів, адже регіони з високим рівнем освіти та кваліфікації кадрів демонструють вищу виробничу результативність, швидше впроваджують технології та адаптуються до змін ринку.

Інноваційну спроможність, що проявляється як концентрація інтелектуального капіталу у регіонах та сприяє формуванню інноваційних кластерів, стартап-екосистем та наукових центрів, що напряму залежить від людського потенціалу.

Інвестиційну привабливість, адже для компаній і міжнародних корпорацій допомагає орієнтуватися на регіони з кваліфікованими трудовими ресурсами, розвиненою інфраструктурою освіти та високим рівнем життя.

Розвиток соціально-економічних інститутів, сприяє формуванню якісного людського потенціалу, який здійснює вагомий вплив здійснює на створення ефективного місцевого самоврядування, підвищує якість управлінських рішень та допомагає зміцнювати економічну стійкість територій.

З точки зору людського потенціалу як основи регіонального розвитку, то тут важливо наголосити, що наявність трудових ресурсів, їхня вікова структура та міграційні процеси саме і визначають можливості регіону в забезпеченні економічної динаміки. Тобто вплив демографічних факторів є суттєвим і вимагає проведення відповідного аналізу, результати якого посприяють прийняттю ефективних стратегічних спрямувань. З огляду на урбанізаційні процеси та зосередженість людського потенціалу в міських агломераціях, які стають центрами знань і технологій є можливість для генерації більшої частини регіонального ВРП. Крім того, у регіонах із потужною мережею університетів також спостерігається вищий рівень підприємницької активності, розвиток інновацій і формування ринку високотехнологічних робочих місць.

З огляду на визначальну роль людського потенціалу у формуванні конкурентних переваг регіональної економіки, доцільним є перехід від концептуального осмислення цієї категорії до її кількісної оцінки. Саме емпіричний аналіз дозволяє не лише зафіксувати просторову диференціацію людського потенціалу в регіональному розрізі, а й виявити структурні диспропорції, «вузькі місця» та ризики, що обмежують економічну динаміку окремих територій і країни загалом.

У межах даного дослідження оцінка стану людського потенціалу ґрунтується на поєднанні міжнародно визнаних інтегральних індексів та базових макроекономічних і соціально-демографічних показників. Зокрема, використовується Індекс людського капіталу (Human Capital Index, HCI), який відображає очікувану продуктивність майбутніх поколінь з урахуванням рівня освіти та здоров'я, а також показники валового внутрішнього продукту, чисельності населення, рівня зайнятості та безробіття, що дають змогу оцінити економічну віддачу людського потенціалу.

За даними Світового банку, та звіту людського розвитку людини, що підготовлений United Nations Development Programme, значення показника Human Capital Index (HCI) для України у довоєнний період становило 0,63, а це вказує на те, що кожна дитина, народжена в Україні, за умови збереження поточних показників здоров'я та освіти, у дорослому віці реалізує близько 63 % свого потенційного рівня продуктивності [10]. Після 2022 року, зазначається погіршення компонентів HCI, насамперед через втрати в освіті, здоров'ї та вимушену міграцію. Паралельно Індекс людського розвитку (HDI), що публікується Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй, демонструє відносну стійкість людського потенціалу України. У 2021 році HDI становив 0,773, у 2022 році – 0,734, а у 2023 році – 0,778, що відповідає групі країн із високим рівнем людського розвитку[11]. Зниження індексу у 2022 році пов'язується

насамперед зі скороченням доходів населення та зменшенням очікуваної тривалості життя.

Щодо динаміки валового внутрішнього продукту, то як зазначається у опублікованих Міжнародним валютним фондом (IMF) та довідковому веб-сайті Worldometer даних, у 2021 році реальне зростання ВВП України становило +3,4 %, що відображало поступове відновлення економіки після пандемії COVID-19 [12] (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка часткових показників економічного стану України протягом 2021-2024рр.

Показник	Роки			
	2021	2022	2023	2024
Чисельність населення, чол	4429864 0	4104876 6	3773283 6	3786022 1
Рівень безробіття,%	10,3	18,5	17,4	14,3
Середня заробітна плата, грн	14313	14859	17442	21809
ВВП:				
номінальний, млрд.дол.США	199,83	161,99	181,23	190,7
реальний, у % до попереднього року	3,4	-28,8	5,3	2,9
Зареєстровані безробітні, тис. чол	295	186,5	96,1	94,2

Джерело: згруповано автором на основі [12-16]

У 2022 році внаслідок повномасштабної війни та втрати значної частини виробничого та людського потенціалу в більшості східної та південно - східної частини України, реальний ВВП скоротився на 28,8 %, і це значно вплинуло на національну економіку нашої держави. На керівному рівні було прийнято ряд стратегічних рішень щодо можливостей релокації більшості виробничих підприємств в області, які менш піддавалися тиску з боку окупантів та налагодження економічної діяльності, створенням робочих місць для покращення економічного розвитку. І вже у 2023 році спад ВВП уповільнився і номінальний розмір склав 181,23 млн.дол. США (+5,3 %), а у 2024 році відбувся перехід до помірної відновлення (близько +2,9 %), чому посприяло адаптація української економіки та частковим поверненням зайнятості[13;14]. Демографічні індикатори також вказують на поступове відновлення, адже саме ці показники є найбільш характерними для оцінки людського розвитку. Як бачимо, динаміка чисельності з 2022 року по 2023 рік вказує на суттєве зменшення населення України[15]. І це зрозуміло, адже міграційні зрушення і підтверджують такий значний спад, та відображаються також на дефіциті робочої сили, зростанні безробіття, напруженні в регіональних бюджетах. За інформацією центру економічної стратегії найбільший відтік населення відбувся на початку 2022 року у кількості 2,5 млн. чоловік. 2023 / 2024 роки – описуються коливальними змінами відтоку населення і часткового його повернення. Але, загалом за кордоном налічується приблизно 5,2 млн. українських біженців, які поки що не бажають повертатися через війну[16].

Освіта є однією з базових складових людського потенціалу, оскільки визначає рівень професійної компетентностей, інноваційну спроможність робочої сили та адаптивність регіонів до структурних змін. У сучасних умовах саме освітній рівень населення формує основу регіональної конкурентоспроможності через підвищення продуктивності праці, здатність до впровадження технологічних інновацій та розвиток науково-технічних видів економічної діяльності. Показник рівня освіти як в регіональному так і національному розрізі корелює з показниками зайнятості та доходів. За даними Світового банку та Міжнародної організації праці, особи з вищою освітою в Україні

мають суттєво вищі шанси на працевлаштування та стабільні доходи порівняно з особами з базовою або середньою освітою. У регіональному вимірі це означає, що області з вищою концентрацією освіченого населення демонструють кращі показники економічної активності, продуктивності праці та інноваційності. Тобто, освітній рівень виступає не лише соціальним, але й економічним фактором, що визначає конкурентоспроможність регіонів.

Проаналізувавши статистичні дані областей західної та центральної частини України, в таблицях 2 і 3 виведені агреговані дані по деяким показникам освітнього потенціалу та економічної активності у 2021-2024рр. Як показують розрахунки у Західних та Центральних областях спостерігається скорочення кількості закладів освіти, зрозуміло, що це зумовлено демографічним спадом, оптимізацією мереж та наслідками воєнних дій (табл. 2). Водночас області західної частини характеризуються вищою стабільністю чисельності студентів закладів вищої освіти, що частково пояснюється внутрішньою міграцією та релокацією закладів освіти.

Таблиця 2

Освіта та людський потенціал у Західному і Центральному регіонах України протягом 2021-2024рр.[17-27]

Показник	Регіон	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.
Кількість ЗВО, од	Західний	84	81	103	103
	Центральний	61	61	58	58
Студенти ЗВО, осіб	Західний	257620	278153	308278	262219
	Центральний	151627	182080	210020	169927
Професійні заклади, од	Західний	188	188	186	184
	Центральний	200	197	187	191
Учні професійної освіти, осіб	Західний	78348	79639	54639	70916
	Центральний	65702	67123	67745	63622
Школи, од.	Західний	5016	4910	4775	4647
	Центральний	4019	3891	3769	3655
Учні шкіл, осіб	Західний	1291706	1294016	1267746	952425
	Центральний	1092609	1092263	1066011	1034765

Джерело: агреговано та згруповано автором на основі [17-27] без врахування м.Київ

Таблиця 3

Економічна активність у Західному і Центральному регіонах України протягом 2021-2024рр.[17-27]

Показник	Регіон	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.*
Кількість підприємств, од	Західний	108	97	87	87
	Центральний	97	75	74	74
Зайняті працівники, тис.осіб	Західний	352,4	327,1	331,8	334,2
	Центральний	314,6	289,3	298,1	301,4

Джерело: агреговано та згруповано автором на основі [17-27] без врахування м.Київ

Також, слід відмітити і про зміни ринку праці, адже зменшення контингенту учнів та студентів у 2022 році створили ризики дефіциту кваліфікованої робочої сили, особливо у Центральному регіоні. Разом із цим, стабілізація чисельності зайнятих у 2023-2024 роках свідчить про адаптацію регіональних економік до нових умов.

Щодо економічної активності то Західний регіон також демонструє вищу економічну стійкість, і це підтверджується більшою кількістю підприємств,

повільнішим скороченням зайнятості та стабільнішим освітнім контингентом. З огляду на це, формуються передумови для підвищення рівня конкурентоспроможності, який можна виміряти за допомогою інтегрального індексу конкурентоспроможності регіональної економіки (ІКРЕ):

$$ІКРЕ = 0,4 \times I_{OP} + 0,3 \times I_{TP} + 0,3 \times I_{EA} , \quad (1)$$

де:

ІКРЕ – інтегральний індекс конкурентоспроможності регіональної економіки;

I_{OP} - індекс освітнього потенціалу;

I_{TP} - індекс трудового потенціалу;

I_{EA} - індекс економічної активності.

В основі індексу закладено три блоки:

1.Блок - освітній потенціал (вага – 0,4) з такими структурними частинами як кількість студентів ЗВО (на 10 тис.населення), чисельність учнів професійної освіти та кількість закладів освіти (ЗВО, професійна освіта).

2.Блок – трудовий потенціал (вага 0,3): кількість зайнятих працівників, стабільність зайнятості (динаміка 2021-2024рр).

3.Блок – економічна активність (вага-0,3): кількість підприємств, підприємства на 10 тис.населення.

Результати розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності регіональної економіки за вказаними блоками представлені у таблиці 4.

Таблиця 4

**Інтегральний індекс конкурентоспроможності регіональної економіки
Західної та Центральної частин України за 2021-2024 рр.**

Регіон	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.
Західний регіон	0,71	0,68	0,74	0,77
Центральний регіон	0,69	0,61	0,64	0,67

Джерело: розраховано автором

Як бачимо з розрахунків, у 2021 році значення інтегрального індексу в обох регіонах перебували у межах середньо-високого рівня, що свідчить про відносно збалансований розвиток людського потенціалу та економіки. Незначна перевага Західного регіону пояснюється вищою концентрацією освітніх установ і стабільною зайнятістю. 2022 рік більш шоковий період, де спостерігається різке зниження ІКРЕ в Центральному регіоні (до 0,61) і є наслідком: втрати кількості суб'єктів підприємницької діяльності, падіння зайнятості та міграційними процесами працездатного населення. Західний регіон продемонстрував більш вищу стійкість (0,68), що підтверджує його роль адаптаційного регіону як реципієнта людського потенціалу. Періоди відновлення простежуються у 2023-2024 рр. і як бачимо з розрахунків Західний регіон досяг високого рівня конкурентоспроможності (0,77), що зумовлено зростанням кількості підприємств, відновленням показників зайнятості та посиленням освітнього потенціалу. Щодо Центрального регіону, то також є повільніші періоди відновлення але все ще спостерігаються структурні втрати людського потенціалу.

Узагальнений інтегральний індекс конкурентоспроможності регіональної економіки за 2021-2024 рр. засвідчує стійку перевагу Західного регіону (0,725) над Центральним (0,653) (табл.5). Отримані результати підтверджують вищу адаптаційну спроможність Західного регіону до кризових викликів, зумовлену концентрацією людського потенціалу, збереженням освітньої інфраструктури та швидшим відновленням економічної активності. Центральный регіон, попри значний базовий потенціал, зазнав глибших втрат у 2022 році, що негативно вплинуло на його інтегральні показники у середньостроковій динаміці.

Загальний інтегральний індекс конкурентоспроможності регіональної економіки Західної та Центральної частини України за 2021-2024 рр.

Регіон	Загальний індекс (2021–2024)	Рівень
Західний регіон	0,725	високий
Центральний регіон	0,653	середній–високий

Джерело: розраховано автором

Результати інтегральної оцінки конкурентоспроможності регіональної економіки України за 2021-2024 рр. дають змогу виокремити низку системних проблем і структурних «вузьких місць», які обмежують реалізацію людського потенціалу та знижують економічну динаміку регіонів.

По-перше, демографічні та міграційні втрати залишаються ключовим обмежувальним фактором конкурентоспроможності, особливо для Центрального регіону. Масова вимушена міграція населення працездатного віку, зниження чисельності молоді та старіння населення призвели до скорочення пропозиції трудових ресурсів і зменшення потенціалу відтворення людського капіталу в середньостроковій перспективі. Це негативно відобразилось на динаміці зайнятості та стійкості регіональних ринків праці.

По-друге, диспропорції в освітньому потенціалі між регіонами посилюються в умовах воєнного стану. Попри загалом вищу стабільність освітньої інфраструктури Західного регіону, спостерігається скорочення контингенту учнів загальноосвітніх і професійних закладів, що створює ризики формування дефіциту кваліфікованих кадрів у майбутньому. У Центральному регіоні ці процеси мають більш виражений характер, що безпосередньо впливає на зниження індексу освітнього потенціалу та загальної конкурентоспроможності.

По-третє, обмежена економічна активність і скорочення підприємницького сектору у 2022-2023 рр. стали стримувальним чинником для трансформації людського потенціалу в економічні результати. Зменшення кількості підприємств, особливо у Центральному регіоні, обмежує створення нових робочих місць, знижує попит на кваліфіковану робочу силу та гальмує інноваційну активність.

По-четверте, недостатня узгодженість регіональної політики з потребами розвитку людського потенціалу залишається системною проблемою. Відсутність комплексних програм утримання та повернення людського капіталу, слабка інтеграція освітньої політики з регіональними стратегіями економічного розвитку знижують ефективність використання наявних ресурсів.

Загалом, виявлені «вузькі місця» свідчать про те, що конкурентоспроможність регіональної економіки України обмежується не стільки дефіцитом людського потенціалу як такого, скільки недостатньою ефективністю його відтворення, збереження та економічної реалізації.

Тому, ключовими стратегічними напрямками регіональної політики мають бути дії, що спрямовані на посилення конкурентоспроможності економіки через розвиток людського потенціалу:

- відновлення та збереження людського потенціалу, зокрема шляхом стимулювання повернення мігрантів, підтримки зайнятості молоді та створення умов для довгострокового проживання працездатного населення в регіонах. Це передбачає розвиток житлових програм, соціальної інфраструктури та підвищення якості життя, особливо у регіонах з високими демографічними втратами;
- посилення ролі освіти як базового чинника регіональної конкурентоспроможності. Доцільним є збереження та модернізація мережі закладів вищої та професійної

освіти, розвиток дуальної освіти, адаптація освітніх програм до потреб регіональних ринків праці. Для Центрального регіону це може стати ключовим інструментом відновлення трудового та інноваційного потенціалу.

- стимулювання економічної активності та підприємництва як механізму трансформації людського потенціалу в економічні результати. Підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток регіональних кластерів, індустриальних парків і програм релокації підприємств сприятимуть зростанню зайнятості та підвищенню продуктивності праці.
- інституційне посилення регіональної політики розвитку людського потенціалу. Йдеться про інтеграцію показників людського розвитку та конкурентоспроможності в систему регіонального стратегічного планування, використання інтегральних індексів (зокрема ІКРЕ) як інструменту моніторингу ефективності політики та прийняття управлінських рішень.
- Загалом, реалізація запропонованих напрямів дозволить не лише зменшити виявлені структурні диспропорції між регіонами, але й забезпечити більш стійку модель відновлення та зростання регіональної економіки України, в якій людський потенціал виступатиме ключовим джерелом конкурентних переваг.

Висновки

У статті доведено, що людський потенціал є ключовим детермінантом конкурентоспроможності регіональної економіки, оскільки саме його якісні та кількісні характеристики визначають продуктивність праці, інноваційну спроможність, інвестиційну привабливість і стійкість регіонів до кризових викликів. На основі теоретичного узагальнення та емпіричного аналізу обґрунтовано, що розвиток людського потенціалу виходить за межі вузького трактування людського капіталу та охоплює демографічні, освітні, трудові й соціально-економічні аспекти регіонального розвитку.

Результати інтегральної оцінки конкурентоспроможності регіональної економіки України за 2021–2024 рр. засвідчили наявність суттєвих міжрегіональних відмінностей у реалізації людського потенціалу. Західний регіон продемонстрував вищу адаптаційну спроможність до умов воєнної кризи, що проявилось у збереженні освітньої інфраструктури, відносній стабільності зайнятості та швидшому відновленні економічної активності. Центральний регіон, попри значний базовий потенціал, зазнав глибших демографічних і трудових втрат, що негативно позначилося на динаміці інтегрального індексу конкурентоспроможності.

В ході аналізу, виявлено системні «вузькі місця» розвитку регіонів, зокрема демографічні та міграційні втрати, диспропорції в освітньому потенціалі, обмежену економічну активність і недостатню узгодженість регіональної політики з потребами відтворення людського потенціалу. Доведено, що конкурентоспроможність регіональної економіки обмежується не стільки нестачею людського потенціалу, скільки низькою ефективністю його збереження, відновлення та економічної реалізації.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язувати з поглибленням методології інтегральної оцінки конкурентоспроможності регіонів шляхом включення показників інноваційної активності, цифрових компетентностей і якості інституційного середовища, а також з аналізом довгострокових наслідків міграційних процесів для відтворення людського потенціалу в післявоєнний період. Окремим напрямом наукових пошуків може стати розробка регіонально диференційованих політик розвитку людського потенціалу як основи сталого економічного зростання України.

Список використаних джерел

1. Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press URL: <http://digamo.free.fr/becker1993.pdf>
2. Sen, Amartya, (1997). Editorial: Human capital and human capability. World Development, Elsevier, vol. 25(12), pages 1959-1961, December. URL: <https://www.staff.ncl.ac.uk/david.harvey/AEF806/Sen1997.pdf>
3. Porter, M.E. (1980). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press.
4. Шаульська, Л., Томчук, О. (2020). Людський потенціал в умовах пандемії covid19: питання нерівності та ефективності використання. Mechanism of an Economic Regulation, (4 (90), 6-18. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.90.01>
5. Карп'як М. О., Герман Л. Т., Костишина А. І. Людський потенціал як основна компонента соціально-економічного розвитку в системі суспільного відтворення. Регіональна економіка. 2022. № 3. С. 60-66. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001455655>
6. Шацька З. Я. Перспективи розвитку людського потенціалу в умовах цифровізації вищої освіти в Україні / З. Я. Шацька, Є. В. Бірюков // Ефективна економіка. 2025. № 4. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/30226>
7. Бірюков Є. В. Концептуальні підходи до інноваційного розвитку людського потенціалу малого і середнього бізнесу. Формування ринкових відносин в Україні. 2024. Грудень. С.50-58. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15038696>
8. Казакова Н.А., Шолом А.С., Ші Хуейлі. Людський потенціал та його вплив на розвиток економіки КНР. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносин. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2022. № 16. С. 26-33. URL: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-16-03>
9. Lypchuk, V., Stepura, T. (2017). Qualimetric approaches to the quality of human potential in Ukraine. Annals of Marketing Management & Economics, 3(2), 41-54. URL: <https://doi.org/10.22630/AMME.2017.3.2.16>
10. Ukraine still a country with high Human Development Index, new UNDP report says. United Nations. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/ukraine-still-country-high-human-development-index-new-undp-report-says> (дата звернення: 10.09.2025)
11. Ukraine: Human development. TheGlobalEconomy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/human_development/ (дата звернення: 10.09.2025)
12. Country Report: Seventh Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Requests for Modification of a Performance Criterion, Rephasing of Access, and Financing Assurances Review. International Monetary Fund, No. 25/78, March 2025. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2025/english/1ukrea2025001-print-pdf.pdf>
13. Валовий внутрішній продукт України (2025). Портал MinFin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 10.09.2025)
14. Ukraine GDP (2025). Worldometers: сайт. URL: https://www.worldometers.info/gdp/ukraine-gdp/#google_vignette (дата звернення: 10.09.2025)
15. Demographics of Ukraine. Worldometers: сайт.. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/> (дата звернення: 10.09.2025)

16. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 11.09.2025)
17. Головне управління статистики Львівської області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
18. Головне управління статистики Івано-Франківської області. URL: <https://www.ifstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
19. Головне управління статистики Тернопільської області. URL: <https://www.te.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
20. Головне управління статистики Волинської області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
21. Головне управління статистики Рівненської області. URL: <https://www.gusrv.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
22. Головне управління статистики Закарпатської області. URL: <https://uz.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
23. Головне управління статистики Вінницької області. URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php> (дата звернення: 11.09.2025)
24. Головне управління статистики Черкаської області. URL: <https://www.ck.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
25. Головне управління статистики Полтавської області. URL: <https://www.pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
26. Головне управління статистики Кіровоградської області. URL: <https://www.kr.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)
27. Головне управління статистики Чернігівської області. URL: <https://www.chernigivstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2025)